

EL MODERNISME AL BAGES

*Antoni Baraut i Guilà
Immaculada Bover i Tañà*

El modernisme el podem entendre com un moviment cultural i artístic que es produeix a Europa a finals del segle passat i la primera dècada d'aquest. Gairebé és contemporani en diferents països prenent diferent nom: Art Nouveau, Jugendstil, Liberty o Secession, i té unes característiques diferents, podríem dir pròpies, en cada un d'ells. Hi ha una voluntat renovadora aprofitant els medis que l'hi proporciona la màquina, reprenent però la consciència del treball artesà.

Catalunya viu uns moments molt importants d'ordre cultural, polític i econòmic. Hi ha un afany cultural com no havia tingut des de l'edat mitja; és un retrobar-se amb un passat històric propi, buscant una identificació a través d'un estudi profund de la història passada i un intent d'integrar-se en la constant evolució que proporcionaven els nous descobriments.

El modernisme rep influències molt clares, per una part orientals, provocant la incorporació d'estructures asimètriques i per altra banda la de l'esperit del renaixement gòtic i romànic, conjugades amb un esperit tecnicista. Les formes i línies de la naturalesa són també fonts inspiradores encara que no es reproduïen exactament. Les línies són suaus, subtils, estudiant lògica i geomètricament. L'ornament és un luxe i no una necessitat. Hi ha una complexitat de línies amb predomini de la corba. L'arquitectura modernista es va inspirar en dissenys anglesos, abandonant qualsevol imitació existent i estudiant les formes populars. En l'arquitectura modernista s'exposen els elements constructius, principalment el ferro, com a decoració i part de la façana. El vidre és un mitjà independent d'expressió arquitectònica. S'intenta buscar en la faça-

na una entitat decorativa, sobretot amb l'ús de rajola vidriada, ferros forjats, i altres elements. No és una arquitectura convencional amb ornaments afegits. Hi ha dues forces importants, per una part una d'inspiració artesanal i per altra la incorporació de la nova tècnica. Es recuperen vells oficis gairebé perduts: la forja, la vidrieria, la ceràmica, etc. incorporant-ne de nous de tipus industrials.

Hi ha una sèrie d'arquitectes que van tenir molta ressonància. Entre ells destaquen Víctor Horta, Gaudí, Mackintosh i Otto Wagner. Amb Víctor Horta comença el modernisme amb la casa Tassel (1893) i la Casa del Poble (1897) a Brussel·les. Les primeres obres de Gaudí, la Casa Vicenç i el Palau Güell són anteriors a les obres d'Horts, però els estudiosos del modernisme no les consideren encara Modernistes; la seva obra és sensual i exuberant, fa ús del ferro i del vidre d'una manera completament nova i original, és un geni i actua sobre la marxa, fent solament un esboç del que serà l'obra; són molt conegudes les seves obres la casa Milà (coneguda com la Pedrera), la casa Batlló, la cripta de la Colònia Güell, la inacabada Sagrada Família, etc. Mackintosh és escocès i juntament amb Gaudí formen un cas apart dins l'arquitectura modernista; actua sobretot a Glasgow i les seves obres més importants són l'Escola d'Arts de Glasgow (1898-99) i les sales de te de la senyoreta Cramston. Otto Wagner és austríac i treballà al principi amb normes acadèmiques; no s'apartà dels esquemes de composició habituals. La seva aportació es redueix als aspectes plàstics de l'exterior entre les seves obres destaquen la Caixa Postal (1905) i la Biblioteca Universitària i Església de Steinhoy (1905).

No podem pas oblidar els altres arquitectes catalans sobretot Domènech i Muntaner i Josep Puig i Cadafalch, Enric Sagnier, Jujol, etc. així com molts mestres d'obres que s'interessen per aquest moviment incorporant-lo a les seves obres.

La situació a Manresa des de mitjans de segle és d'esperit renovador impulsat per les noves tècniques industrials, de 1840 a 1860 es creen moltes indústries principalment de filats i teixits aprofitant les aigües del Cardener, el Torrent de Sant Ignasi i el Torrent de Predicadors. L'agricultura a la comarca és també important tant de regadiu com la de secà, sobretot la vinya. És també un centre comercial important majorista, com també de comunicacions per l'obertura de noves carreteres i vies ferroviàries. La carretera de can Massana es construí en 1804, la de Cardona en 1850, la de Vic en 1855, posteriorment la d'Esparraguera per Monistrol. El Ferrocarril fou inaugurat l'any 1859 i el de Manresa a Berga arribà el 1883 fins a Santpedor i el 1884 fins a Sallent.

Les millores urbanes són importants. En 1859 es construeix el Passeig del Riu, en 1877 s'enderroquen les muralles, la ciutat necessitava expansionar-se, en 1891 s'inaugura el Passeig de Pere III donant la possibilitat d'eixample en tot aquest sector.

Les obres públiques van en augment: s'empedren els carrers, la il·luminació pública de gas s'inaugura en 1859, en 1864 el telègraf elèctric, en 1865 es fan les conduccions d'aigües des dels dipòsits vells, el telèfon des de 1889 i la llum pública elèctrica es posa en marxa en 1894.

La inquietud cultural és molta, es creen moltes societats recreatives i culturals, Corals, Casinos, el Cercle artístic. És també el moment de la fotografia i del cinema. També es viu intensament el que es creu que serà el nou idioma universal L'esperanto.

La industrialització fa que augmenti notablement la població, sobretot el

proletariat, venint molta gent de pobles de la comarca i de més llunyanes. També fruit de la nova situació social en sortirà una nova burgesia, que farà possible una proliferació d'obres, i tant arquitectes com mestres d'obres reben la influència de l'arquitectura modernista que s'està produint en aquells moments. Es construeix constantment, en els nous carrers i carreteres i també es renoven moltes cases en el casc antic, no sempre segons els nous criteris de la moda, encara es construeix seguint normes neoclàssiques gairebé sense ornamentació.

Val la pena, però, parlar dels mestres d'obres que treballaven en aquells dies, com que no era obligatori la projecció i direcció de les obres per un arquitecte, ells mateixos feien els plànols, d'entre ells hi ha abundància d'obres de Josep Muntada March, Lluís Antoni Calvet, Domenech Cuatreca-ses, Josep Arola Tatger, etc.

D'entre els arquitectes predomina l'obra d'Ignasi Oms i Ponsa, Alexandre Soler i March, i no tant abundant d'en Bernat Pejoan, Josep Coll i Vilac-lara. L'iniciador d'aquestes noves inquietuds fou Pere Sansó i Heras, i el continuador en Josep Firmat Serramalerà.

IGNASI OMS I PONSÀ

Neix a Manresa el 25 de Gener del 1863, batejat al mateix dia a la Seu, fill d'Ignasi Oms i Cornal, fuster i ebanista.

En 1875 va a Barcelona, on cursa el batxillerat fins el 1880, i fa la carrera d'arquitecte a l'escola d'arquitectura de la Universitat de Barcelona, obtenint el títol el 1er. d'agost de 1890. Durant els estudis col·laborà amb Domenech i Muntaner, a l'exposició Universal de Barcelona en 1888.

En 1891 és anomenat arquitecte municipal de Manresa, càrrec que exercí fins a la seva mort.

El seu pare li cedí el càrrec de cap de bombers, organitzant aquest cos.

Posteriorment exercí el càrrec de director de l'escola d'Arts i Oficis.

En 1900 va anar a l'exposició de París, enviat per l'Ajuntament.

Era membre de diverses entitats patriòtiques.

Va morir a Barcelona després de ser operat d'una úlcera.

Durant aquests anys que exercí la professió va deixar abundants obres, algunes més senzilles, d'altres més monumentals. Projectà un eixample per la ciutat.

Ens caldrien només unes quantes per no oblidar-nos d'ell: les cases Armengou, Puig, el Casino, l'Escorxador, els Infants, les cases Torrents, Tapia (Lluvià), Torra, Xipell, cal Jorba antic (molt mutilada), la farinera, La Florinda, ca l'Espanyol, etc..

ALEXANDRE SOLER i MARCH

Neix a Barcelona el 24 d'Abril de 1873, fet però casual, ja que la família viu a Manresa. Estudia la carrera d'Arquitectura a Barcelona obtenint el títol l'any 1899, ciutat on va morir el 28 de Març de 1949.

Va treballar a Manresa, a pobles de la comarca, a Barcelona, i circumstancialment a Gran Canaria i València. Fou director de l'escola d'Arquitectura durant els anys 1931-36, president de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya i de la Junta de Museus de Barcelona. Escriví diverses monografies sobre pintura gòtica i altres temes similars.

La seva obra és també abundant a Manresa: l'església del Poble Nou, Farinera Albareda, Grup Escolar (Institut), façana nova de la Seu, Casal Regionalista (Banc Popular), ampliació del convent de Santa Clara, casa Serrahima, i Crist Rei. A la comarca hi podem trobar la casa Arau, el monument al pare Claret a Sallent, la casa Abadal a Avinyó, l'església de la Bau-ma a Castellbell i el Vilar, església de la colònia Gomis a Monistrol, i ja fora

de la comarca, l'església parroquial de Gironella, la façana de l'església del Sant Esperit a Terrassa (amb la col·laboració d'Andreu Llopart), el monestir dels Àngels de Barcelona, el mercat Central de València (amb col·laboració amb Guardia Vial), la basílica de Sant Joan d'Arucas a Gran Canaria, i a Barcelona el monument a Rafael de Casanova, la casa de l'Heribert Pons, el Palau de la Indústria de l'exposició de 1929, etc.

JOSEP COLL i VILA CLARA

Nascut a la Casa Coll de Sant Ponç (Sallent), el 8 d'Abril de 1882. Comença els seus estudis a Santpedor, més tard a Sallent i posteriorment a Manresa on va acabar el Batxillerat. A Barcelona va estudiar la carrera d'Arquitectura, éssent director de l'escola Domènech i Muntaner, obtenint el títol el 20 de desembre de 1907. Fou un exemplar alumne, el que li va valdre per aconseguir una borsa d'estudis de la Diputació per viatjar a França, Anglaterra, Àustria, Alemanya i Itàlia, fent una detallada memòria de les seves observacions tant d'edificacions com de conjunts urbanístics. També feu uns estudis del romànic i arqueològics. Ja d'estudiant, va publicar en 1905, una sèrie d'articles que titulà "Breus estudis d'Arqueologia Catalana" amb una sèrie de gravats.

El mateix any va donar una conferència sobre Sant Benet de Bages, primer a Manresa i posteriorment a Barcelona en el Centre Excursionista de Catalunya. Va treballar amb Puig i Cadafalch.

En el Congrés d'Art Cristià de Barcelona en 1913, presentà un treball sobre el Renaixement de les esglésies de Manresa. Va morir a Barcelona el 23 d'Octubre de 1920.

La seva obra a Manresa és molt reduïda, hi destaquen el Cafè Mundial i la casa Ramon Cots al carrer Guimerà. Podem trobar algunes obres

seves a Llavaneres, com són les cases Serra (TorreGran), i Romanyà.

BERNAT PEJOAN

Bernat Pejoan va néixer a Sant Vicenç de Castellet en 1864.

Va estudiar la carrera d'Arquitectura a Barcelona, obtenint el títol en 1889, ciutat on va morir en 1926.

Fou auxiliar d'Elias Rogent en la restauració de Santa Ma. de Ripoll. Treballà en l'exposició de Barcelona de 1888.

Actuà també a Madrid i a Burgos.

Les seves obres a Manresa són el convent de les Saleses, Casa Padró, casa de Francesca Sanfeliu, casa de Leandre Victori, Plaça Cots, monuments a Anselm Clavé a Manresa i Sant Vicenç, (en col·laboració amb l'escultor Josep A. Andreu, conegut per Borges), etc..

Casa Padró, de l'arquitecte Bernat Pejoan.

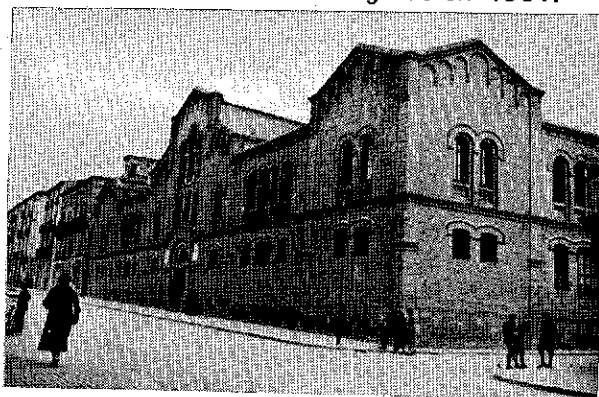
OBRES

Anem a comentar breument les obres que ens semblen més significatives de cada autor.

IGNASI OMS I PONSÀ

—*COL·LEGI ASIL ELS INFANTS.*
En 1854 les Carmelites es feren càrrec

de l'Asil. La junta administrativa acordà en 1898 construir un nou edifici que reunís millors condicions. Oms projectà una obra netament neoromànica, edificada, amb pedra, i totxo vermell en dintells, arcs i les arcuacions cegues. La decoració és molt austera. La planta forma una U tantcant un pati interior amb accés per la part central. Fou inaugurat en 1901.

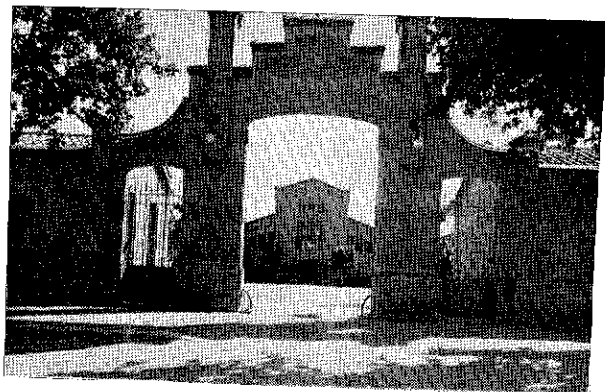
Col·legi Asil dels Infants, també d'Ignasi Oms. Projectat el 1898 i inaugurat el 1901.

—*EL CASINO.*— El 18 d'Abril del 1906 es constitueix la societat anònima Casino de Manresa S.A. La seva iniciativa era propagar els coneixements científics, literaris i artístics. Varen adquirir un solar en el Passeig molt ampli, en el que l'edificació queda enrroturada del carrer. Projectat el 1906, la construcció és amb pedra, amb elements ornamentals de pedra esculpida, vitralls, ferro-forjat, etc.. Dues escalinates porten a la terrassamirador del passeig, antigament continuaven fins a la primera planta, actualment estant desmuntades.

Per la part posterior hi han projectades dues escalinates que porten al primer pis, havent-hi només una de construïda. L'edificació no està acabada. La planta és d'esquema clàssic.

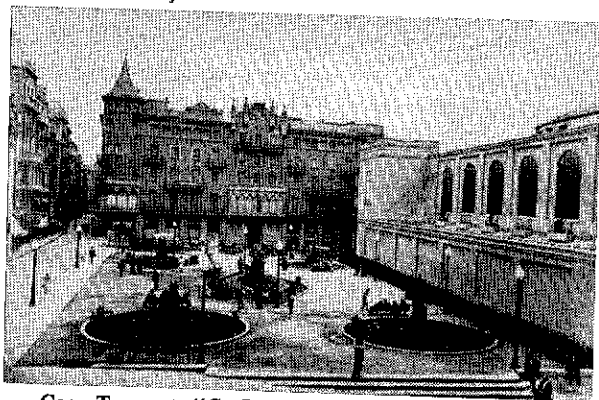
—*L'ESCORXADOR.*— Fou projectat en 1906 posant la primera pedra l'1 de setembre del 1906, inaugurat el 21 d'Octubre del 1908, encara que l'edifici no està acabat.

La construcció és a base de pavellons, a l'entrada d'un pis, formant un pati que dona a tres pavellons de grans naus. Una galeria coberta porta a una gran torre amb el dipòsit d'aigua. La portalada és ja monumental, obra de pedra i totxo vermell com la resta de l'edificació. L'ornamentació és també austera.

L'escorxador, projectat el 1906 i inaugurat el 1908, encara per acabar. Obra d'Ignasi Oms.

—**CASA TORRENTS.**— Coneguda popularment com "La Buresa", fou projectada vers l'any 1906. Palauet de quatre plantes amb torres circulars en els angles, obrat amb totxo aplacat amb pedra. S'accedeix a les plantes per una única entrada central tant per vianants com per carruatges doblant-se el vestíbul en dues escalinates. La decoració es resol amb pedra picada amb motius florals, ceràmica i ferros forjats.

Casa Torrent, "Ca La Buresa" (1906).
D'Ignasi Oms i Ponsa.

—**CASA LLUVIÀ.**— Projectada primerament per a Sebastià Tapia fou adquirida pel Sr. Lluís Lluvià, de qui li ha quedat el nom. És potser l'obra seva més lograda, encara que de petites dimensions. Construïda amb pedra i totxo amb ornamentació amb relleus de pedra amb motius geomètrics i florals, esgrafiats, ferros forjats, ceràmica. Data del 1908.

—**CASA TORRA.**— Projectada en 1910 és juntament amb l'anterior una de les seves obres amb característiques més pròpies, sobretot amb l'original resolució de la planta tancant un petit pati alhora interior i exterior. Quant a decoració aquí ens podem fixar sobretot en els vitralls emplomats amb una bonica combinació de colors.

—**FARINERA LA FLORINDA.**— Projectada en 1911 consta de tres cosos d'edificació, una nau de doble cruïlla amb pilars de fosa, una edificació d'amagatzematge i un cos de silos. Obra que degut a la seva funció té unes característiques més expressionistes. Ornaments d'obra vista i ceràmica.

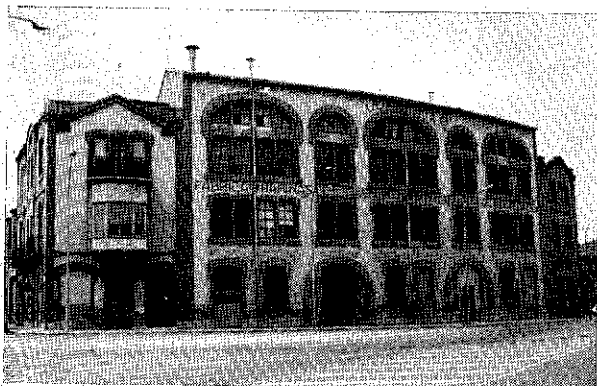
De l'obra d'**ALEXANDRE SOLER i MARCH** seran més significatives les següents:

—**ESGLÉSIA DE SANT JOSEP DEL POBLE NOU.**— Projectada l'any 1903, segueix unes directrius neogòtiques però té una certa originalitat en la seva ornamentació. Està construïda amb pedra i ornaments del mateix material.

—**INSTITUT.**— Fou projectat cap el 1906. Havia fet primer un projecte per un solar en el carrer Carrió cantonada Saclosa, però havent canviat el seu emplaçament aprofità els mateixos plànols obrint però les ales laterals a l'ésser el solar més àmpli. Consta d'un cos central amb accesos i aula magna i dos laterals d'aules amb passadís

central. Malauradament està molt mutilat per les últimes reformes.

—**FARINERA ALBAREDA.**— Construïda cap el 1909, cal destacar la seva originalitat en les obertures, sobretot les de la planta baixa i el tercer pis. Obra de totxo arrebossat, utilitza el mateix vist per donar agilitat en arcs i brancals. Juga amb una superfície totalment plana sense volum.

Farinera Albareda, de Soler i March (1909).

—**FAÇANA NOVA DE LA SEU.**— Projectada en 1915 és d'un estil neta-ment gotizant, però no té l'austeritat que l'obra requeria, éssent massa ornamentat.

—**CASAL REGIONALISTA.**— Actualment ocupat pel Banc Popular Español està molt reformat. Projectat en l'any 1918 és força interessant encara que sigui de petites dimensions, sobretot per l'agilitat que li dona el cos central més sortit i accentuat per la torre. És interessant la decoració amb esgrafiats amb motius geomètrics en la façana. No és però una tipologia apropiada per una edificació entremetgeres

—**CASA SITJES.**— És interessant en aquesta obra el conjunt de tota la façana éssent, en canvi, diferent a cada pis. D'estructura clàssica li dona mobilitat el sortint de tribunes, amb poca, però cuidada ornamentació amb pedra esculpturada.

—**MONESTIR DE SANTA CLARA.**— L'eixample d'aquest convent es potser la seva obra més interessant, jugant amb el totxo vermell com a ornamentació amb formes originals. Molt sòbria, en la que realment es veu la professionalitat de l'arquitecte.

De l'arquitecte Josep Coll i Vilac- clara no ens queda cap obra significativa.

L'obra més interessant d'en Bernat Pejoan és la Casa Padró. Situada en el Passeig i carrer Guimerà fou construïda cap el 1918, consta de planta baixa i dos pisos aprofitant però una tercera planta amb unes obertures llargues i estretes de certa influència centro-europea que no té cap més referència en la resta d'edificació. Cal destacar l'ornamentació amb pedra i ferro forjat en les tribunes i balcons i cal remarcar en aquest l'originalitat de crear un espai per unes torratxeres en la part exterior dels mateixos.

Com a conclusió podem dir que Ignasi Oms i Ponsa, apart d'algunes obres conegudes d'Alexandre Soler i March, serà dels arquitectes que treballen a Manresa. Ell d'una manera més conseqüent aplica els postulats de la corrent modernista en el seu camp professional. Amb tot i això caldrà fer una sèrie de consideracions a la seva obra. Després d'una atenta ullada tant en els plànols com en l'obra executada, creiem interpretar, sota el fil de l'evolució en el temps, més alts i baixos o inconexions que l'arquitecte torna a remetre sense establir-se una evolució lògica o de continuïtat, tant en el procés creatiu com d'anàlisi de les propostes.

La seva obra es troba en un constant conflicte degut per una part a la formació rebuda a l'escola d'arquitectura i per altra a les influències dels mestres més pròxims (Domenech i

Muntaner), anirà des de l'acceptació dels esquemes clàssics, reelaborats de manera tradicional, fins a la voluntat alliberadora, tant en l'esquema de plantes com en la sistematització d'elements decoratius. Malgrat tot, crec que no arriba a regir aquesta voluntat i en algunes de les seves obres cau en l'interès de l'eclecticisme.

En el cas del Casino, obra més coneguda d'aquest arquitecte, no es troba en ells una identificació personal, arribant aquesta en altres obres de tipus domèstic com seran la Casa Tàpia (o Lluvià) i la casa Torra, reutilitzarà solucions apreses sense portar fins a les últimes conseqüències les seves pròpies solucions de disseny ornamental. La repetició quasi anònima d'elements decoratius assumits ja per la corrent modernista i massa significats per altres arquitectes, faran que en certs moments la seva inclusió a l'obra es torni incòmoda. Podrem dir que en el cas del Casino, l'arquitecte pren la voluntat de fer "una gran obra" però dubta i li faltarà seguretat; buscarà solucions de llenguatge que ja han estat utilitzades. La façana es converteix amb un decorat del vial i no de tancament d'un espai interior.

En un altre ordre de coses direm que en el cas del Casino i la Casa Torra ofereixen propostes molt interessants en l'aspecte arquitectònic i urbanístic degut als "retenqueixos" del volum respecte a la línia d'edificació.

Es poden entreveure en l'obra de l'Ignasi Oms dues etapes o grups d'obra que responen a intencionalitats diferenciades. Una primera vé donada per una clara voluntat de deficiència personal en que l'obra la desmunta i la retorna a fer amb unes traces marcadament austeres. Paral·lelament a aquesta actitud hi ha una acceptació dels ordres clàssics. Seran els seus primers anys com a arquitecte i fins a començament de segle on desenvolupa les obres d'aquesta etapa. Construeix el Col·legi dels Infants immedia-

tament després de la casa Puig, del Passeig, i la Casa Armengou, immediatament després de la casa Gabernet Espanyol, també en el Passeig, contrastos que porten el valor d'exemple d'aquesta doble voluntat: la d'asimilar els estils clàssics retornant a l'essencial a través de l'austeritat. Altres obres, com la casa Xipell, correspondrien dins aquesta etapa, però en el temps l'arquitecte ja es troba en una altra fase. Serà aquesta segona etapa, més definitiva, d'autoafirmació de la seva obra; intenta en aquesta una clara intencionalitat decorativa. L'inicia amb la malmesa antiga Casa Jorba, integrant noves tècniques. Compagina tractaments diferenciats de paraments i els volums que afluïren de les façanes es fan expressius com a tal remarcats per la seva força decorativa, aspecte aquest que en la primera etapa assaja en petits volums. Continuarà amb la Casa Torrents per anar immediatament cap a l'elaboració del projecte del Casino, encàrrec que per la seva dimensió i autonomia hauria d'haver estat el tom decisiu de la seva obra i que no aconseguirà veient perdre's en ella la culminació d'aquest procés. Quedarà, per això, aquest procés repartit d'una forma no tan brillant amb l'obra posterior, molt més reeixida, després de l'experiència del Casino l'arquitecte sembla replegar-se sobre ell mateix i surt de nou amb una obra molt austera, serà l'Escorxador, per passar a la pròpia afirmació amb la casa Tàpia (Lluvià), la Casa Torra i la Farinera "La Florinda".

Alexandre Soler i March, fou junt amb l'Ignasi Oms els dos arquitectes que intervingueren d'una manera més decisiva en la construcció de la Manresa de primers de segle. El camp d'actuació professional d'aquest va ésser molt més ampli que el de l'Ignasi Oms com a conseqüència la mateixa activitat el portà a compartir un nivell d'experiències molt més contrastades. De l'obra que ens ha deixat cal fer re-

ferència a alguns aspectes, un d'ells serà la professionalitat en el tractament dels elements decoratius tant en l'elecció del material com per la forma en que és treballat. De les primeres obres interpretem un esperit molt ingenu que en alguns moments sembla caure en solucions simplistes, així mateix també traspua una certa resignació a les modes com volguent dir "ara toca fer això". Són unes obres que no es veuen recolzades per una forta personalitat, serà en l'església del Poble Nou o el Casal Regionalista del Passeig (avui Banc Popular) les que patiran més fortament aquesta qualitat. En aquesta època se li planteja una de les obres més compromeses per a qualsevol arquitecte, serà l'encàrrec d'acabar la façana principal de la Seu. En aquest projecte cal reconèixer que no l'assumeix plenament, desvirtuarà qualsevol voluntat polèmica i adopta cara al disseny criteris fàcilment

assimilables pel ciutadà (doncs la construcció havia de costejar-se per subscripció popular). Aquest es resoldrà per una linial imitació del gòtic, intentarà fer gòtic fora de temps. En la seva intervenció ombrejarà l'autèntica imatge gòtica, adossant el Baptisteri, tapant l'arqueria superior de la nau lateral, intentant estilitzar la nau central amb l'adició d'un frontó triangular i falsejant en el projecte (no sabem s'hi havia la voluntat de realització) la dimensió del campanar.

Sota dos aspectes diferenciats és quan l'obra d'aquest arquitecte queda reeixida, una serà la casa Sitjes i l'altra el Monestir de Santa Clara on demostrarà la seva professionalitat. En la primera com a voluntat compositiva, equilibrada i ben dimensionada i en l'altra pren l'alternativa dels paraments plans que són inegotables quan s'intervé amb imaginació.

NOTES SOBRE EL CONTROL I LA DISTRIBUCIÓ DE LA RENDA AL BAGES EN ELS S. XVIII I XIX (.)

En el primer número de DOVELLA vàrem publicar un breu article en què intentàvem definir quins eren els mecanismes mitjançant els quals grups socials determinats s'aprofitaven de l'excedent que la pagesia produïa. En caracteritzàvem tres: l'accés a la terra i els contractes de conreu que se'n deriven per explotar-la; l'endeutament pagès via censals i vendes a carta de gràcia i el control dels preus del mercat al marge de la pròpia pagesia. Avui volem respondre a l'altra cara del problema: els beneficiaris de la renda i la seva distribució social. Em referiré sobretot als dos primers mecanismes.

EL CONTROL DE LA TERRA

El control d'una determinada quantitat de terra pot assegurar la subsistència d'una família, però, a partir de determinat nivell, assegura la percepció d'una renda sense haver d'invertir cap tipus de treball en algunes ocasions. És, en bona part, l'accés a la terra qui augmenta i reproduceix la diferenciació social.

L'accés a la terra a la nostra comarca podria caracteritzar-se geogràficament per tres cercles cada vegada més amplis al voltant de Manresa: